

MĚNÍ KOMUNITNÍ ZAHRADY MĚSTSKÝ PROSTOR A VZTAHY LIDÍ?

Komunitní zahrady jsou součástí městského života, kde se propojují ekologické, sociální a vzdělávací aspekty. V České republice vznikají v různých formách a jejich organizace i využití se liší podle místních podmínek a potřeb obyvatel. Zahrady pomáhají zadržovat vodu, ochlazovat okolí, podporovat biodiverzitu a zároveň vytvářejí prostor pro setkávání, sdílení zkušeností a vzdělávání. Dlouhodobé výzkumy Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem (UJEP) ve městech různé velikosti ukazují, že jejich vnímání závisí na otevřenosti, propojení s komunitou a přístupu k veřejnosti. Zahrady hrají roli i v krizových obdobích, např. během pandemie covid-19, a přispívají k udržitelnému a příjemnému prostředí měst.

Úvod

Komunitní zahrady představují specifickou formu městské zeleně, která v sobě propojuje individuální i společenské potřeby, od produkce potravin přes rekreaci až po posílení sousedských vztahů. Lze je definovat jako „iniciativu většinou tzv. odspodu, kdy je konkrétní pozemek (často volná parcela) obhospodařován a spravován skupinou lidí v komunitním prostředí, což vede nejen k produkci potravin, ale také k budování komunity, sociální interakci a rekreaci“ [Škamlová et al., 2020, s. 1]. Vznikají na různých typech městských pozemků, jako jsou vnitrobloky, školní zahrady či nevyužívané brownfieldy. Stále větší význam získávají v souvislosti s klimatickou změnou, rostoucím urbanizačním tlakem a potřebou zlepšovat kvalitu života ve městech [Cabral et al., 2017]. Zatímco v zemích západní Evropy mají komunitní zahrady delší tradici, v České republice jde stále o poměrně nový fenomén. Od roku 2010 však jejich obliba výrazně roste a počet zahrad každoročně přibývá.

Zdroj: archiv IEEP

Komunitní zahrada může oživit nevyužívaný prostor v sousedství školy

Z hlediska funkcí plní komunitní zahrady úlohu tzv. modrozelené infrastruktury, tedy přírodě blízkých prvků, které přispívají k ekologické stabilitě městského prostředí. Pomáhají zadržovat vodu, ochlazují lokální klima, podporují biodiverzitu a zvyšují celkovou atraktivitu dané lokality [Okvat a Zautra, 2011]. Vedle těchto ekologických přínosů je ale stejně důležitý i sociální a komunitní rozměr – komunitní zahrady vytvářejí prostor pro setkávání lidí různého věku, původu i životních stylů, a tím posilují vzájemné porozumění a soudržnost.

V českém prostředí se komunitní zahrady zpravidla dělí na čtyři hlavní typy [viz Pokorná & KOKOZA, o. p. s., 2020]: produkční, volnočasové, terapeutické a výchovně nápravné. Produkční se soustředí na pěstování ovoce, zeleniny a bylinek, volnočasové kladou důraz na relaxaci a estetiku, terapeutické slouží školám, sociálním službám nebo zdravotnictví a výchovně nápravné podporují environmentální vzdělávání či sociální začleňování.

Způsoby zakládání komunitních zahrad se mezi jednotlivými městy liší. Někde vznikají zdola, z iniciativy místních obyvatel, jinde jsou organizovány radnicí či neziskovou organizací [blíže viz Macháč et al., 2023]. Dlouhodobé výzkumy prováděné Fakultou sociálně ekonomickou UJEP (např. v rámci projektů Smart City – Smart Region – Smart Community, PotravsOS nebo RUR – Region univerzity, univerzita regionu) ukázaly, že pro jejich úspěch je zásadní pevné ukotvení v místním prostředí, dobrovolné zapojení členů a sdílená péče o zahradu. Mezi hlavní motivace uživatelů patří touha po kontaktu s přírodou, společná

činnost, získávání nových dovedností a možnost trávit volný čas venku – často i s dětmi.

Z historického hlediska má městské zahrádkaření v českých městech delší tradici – obdobné formy, jako byly zahrádkářské osady, se objevovaly už v období první republiky a za socialismu. Moderní komunitní zahrady se však odlišují důrazem na komunitní rozměr, ekologii a otevřenost veřejnosti.

Jejich význam se ukázal i v krizových obdobích – například během pandemie covid-19 sloužily jako prostor pro duševní regeneraci, potravinovou pomoc a umožňovaly bezpečný kontakt s ostatními lidmi. Tato zkušenost potvrdila, že komunitní zahrady nejsou jen zálibou několika nadšenců, ale plnohodnotnou součástí městské infrastruktury.

Místa, kde město kvete

Komunitní zahrady proměňují městský prostor, ať už jde o kvalitu prostředí, vztahy mezi lidmi nebo vzdělávání. Na první pohled mohou působit jen jako malé zelené ostrůvky uprostřed betonové džungle, ve skutečnosti však plní mnohem hlubší roli. Když se města přehřívají, mizí přírodní prvky a vztahy mezi sousedy se často omezují jen na rychlý pozdrav, stávají se komunitní zahrady funkčním a udržitelným prostorem, který spojuje obyvatele, podporuje společenský život a zlepšuje městské prostředí.

Z environmentálního hlediska jsou komunitní zahrady cenným prvkem městského prostředí a součástí tzv.

Nádrž v komunitní zahradě zachytává dešťovou vodu ze střechy okolní budovy a ukazuje, jak lze jednoduchými řešeními podpořit udržitelnost ve městě

modrozelené infrastruktury. Pomáhají zadržovat dešťovou vodu, ochlazovat okolí během horkých letních měsíců, zlepšovat kvalitu ovzduší a podporovat biodiverzitu – např. návrat ptáků, hmyzu či malých živočichů [Clinton et al., 2018; Lovell a Taylor, 2013]. Jsou to místa, kde příroda získává prostor i uprostřed města, aniž by musela ustupovat zástavbě.

Komunitní zahrady mají také výrazný sociální rozměr. Realizovaný výzkum na Fakultě sociálně ekonomické UJEP [UJEP, 2018–2022; IEEP, b. r.], který probíhal ve městech různých velikostí po celé České republice, ukazuje, že lidé do zahrad přicházejí hlavně proto, aby se setkávali, sdíleli zkušenosti, trávili čas s dětmi nebo sousedy. Nejde tedy jen o pěstování, ale hlavně o atmosféru a vztahy, které se v zahradě vytvářejí. Mnozí uživatelé uvádějí, že díky zahradě získali nové přátele nebo začali více vnímat své okolí.

Významný je také vzdělávací aspekt komunitních zahrad. Slouží jako prostor pro workshopy, komunitní vaření, environmentální výchovu nebo terapeutické aktivity. Děti se zde učí, jak se pěstuje zelenina a ovoce, jak se o ně pečuje, proč je důležitý hmyz a kompost – a to přirozenou cestou, skrze vlastní zkušenost. V některých případech zahrady fungují i jako terapeutický nástroj, například v domovech seniorů či centrech sociálních služeb.

Ačkoliv lidé většinou do komunitních zahrad nepřicházejí z ekonomických důvodů, někteří zahrádkáři oceňují i úsporu na potravinách – zejména u bylinek, salátů nebo sezónní zeleniny. Realizovaný výzkum ukazuje, že lidé mnohem silněji vnímají možnost mít místo, kde se mohou realizovat a tvořit společně s ostatními. Zahrady navíc posilují genius loci místa a mohou přispívat k vyšší atraktivitě lokality, zároveň mohou pozitivně ovlivnit hodnotu nemovitostí v okolí. Specifickou kapitolou je role komunitních zahrad v době krizí. V pandemii covid-19 se ukázaly jako bezpečný prostor, kde bylo možné se setkávat, dýchat čerstvý vzduch a uniknout z uzavřených bytů. Mnozí lidé v této době znovu objevili sílu komunitního života i drobnou soběstačnost – byť jen v podobě vlastní vypěstované ředkvičky nebo sdílené večere na záhonku.

Komunitní zahrady nejsou jen o pěstování a práci na záhonech – jsou o lidech, o městě, o přírodě a o budoucnosti. Jejich nenápadné přínosy – místo pro setkávání, prostor k učení, odpočinku a péči o životní prostředí – se ukazují jako klíčové pro udržitelný, odolný a živý rozvoj měst. Malý kousek zeleně tak dokáže proměnit prostor, propojit sousedy a dodat městu jedinečného ducha místa.

Prostor, kde se setkáváme

Komunitní zahrady mají schopnost spojit, ale zároveň odhalovat rozdíly. Výzkum realizovaný v Praze a Ústí nad Labem ukázal, že vnímání komunitních zahrad se liší nejen podle toho, zda je lidé sami aktivně využívají, ale také podle prostředí, ve kterém se nacházejí.

V Praze, na příkladu komunitní zahrady Krejčárek, popsali uživatelé prostor především jako místo aktivního odpočinku, seberealizace a společenských setkání. Zahrada jim poskytuje pocit sebeurčení, možnost rozhodovat, sdílet odpovědnost i radost z pěstování. Oceňovali komunitního ducha, ale zároveň zdůrazňovali i potřebu určité míry soukromí – například při péči o vlastní záhon.

V Ústí nad Labem, v Kinozahradě, byl větší důraz kladen na otevřenost prostoru a kulturně-komunitní aktivity. Zaha-

da zde nebyla vnímána jen jako místo k pěstování, ale především jako kulturně společenský prostor, který dokáže spojit různé skupiny lidí, od studentů přes rodiny a seniory až po návštěvníky městských akcí. Uživatelé lákalo, že se v zahradě pořádají workshopy, promítání či sousedské slavnosti, a často zmiňovali, že právě podobné příležitosti v běžném městském prostředí postrádají.

Když se zaměříme na obyvatele z okolí, rozdíly jsou ještě patrnější. V Praze sousedé komunitní zahradu často vnímali jako něco cizího nebo exkluzivního. Přestože prostor hodnotili jako na pohled příjemný, někteří měli pocit, že „tam nemohou jen tak přijít“, pokud nejsou členy komunity. V Ústí naopak díky otevřenosti a napojení na kulturní dění působila zahrada jako přirozená součást města, která je „pro všechny“. Lidé z okolí ji vnímali pozitivně a využívali alespoň příležitostně, při organizovaných akcích nebo s dětmi.

Obě lokality tak ukazují, že komunitní zahrady nejsou univerzální. Jejich přijetí veřejností závisí na tom, jak jsou organizovány, spravovány a komunikovány. Pokud působí jako uzavřený prostor, mohou některé obyvatele odrazovat – v Praze se tak částečně projevuje vyšší důraz na soukromí členů a poptávku po vlastních záhonech. Naopak otevřené, transparentní a s okolím propojené zahrady se stávají přirozenou součástí veřejného prostoru.

Další pohled přinesli studenti Fakulty životního prostředí UJEP, kteří navštívili Kinozahradu během exkurze. Silně vnímali ekologické přínosy zahrad a oceňovali jejich schopnost ochlazovat prostředí, zlepšovat kvalitu vzduchu a podporovat biodiverzitu. Mnozí z nich vyjádřili ochotu zapojit se do fungování podobné zahrady, a to i přesto, že třetina z nich nikdy nic nepěstovala. Velmi pozitivně hodnotili i samotný prostor zahrady, který vnímali jako příjemný, smysluplný a inspirativní. Z provedených šetření v Praze a Ústí nad Labem v rámci projektu RUR [UJEP, 2023] vyplývá, že klíčovým faktorem pro vnímání komunitních zahrad je jejich míra otevřenosti vůči veřejnosti a forma správy prostoru. V případě Krejčárku v Praze se ukázalo, že členové oceňují stabili-

tu, soukromí a možnost individuálního pěstování, avšak uzavřenější charakter zahrady vede k menšímu zapojení širší komunity. Naproti tomu Kinezahrada v Ústí nad Labem díky propojení s kulturními aktivitami a volnému přístupu přitahuje širší veřejnost a funguje jako přirozené komunitní centrum.

Výsledky tak potvrzují, že úspěšnost a přijetí komunitní zahrady závisí nejen na fyzickém prostoru, ale i na způsobu organizace, komunikaci se sousedy a sociálním kontextu města. Ať už jde o uživatele, sousedy nebo studenty, ze všech těchto pohledů je jasné jedno: komunitní zahrady mohou formovat nejen prostor, ale i přístup lidí k životu ve městě. Právě v tom spočívá jejich síla a význam pro budoucnost měst.

Závěr

Komunitní zahrady dnes nejsou jen módní trend ani náhražka pobytu na chalupě. Jsou součástí městského života, ovlivňují prostor i mezilidské vztahy a vytvářejí důvěru – mezi sousedy, v rámci komunity i vůči samotnému městu.

Dlouhodobé výzkumy realizované na ústecké univerzitě ukazují, že komunitní zahrady přináší městem víc než jen zeleninu a květiny. Jsou místem péče – o prostor, o lidi i o budoucnost. Ti, kdo zahrady navštěvují, v nich nacházejí nejen úrodu, ale i smysluplnou činnost, a lidé z okolí často oceňují jejich otevřenost a přirozené začlenění do městského prostředí.

Ve městech, kde je veřejný prostor často pod tlakem komerce, dopravy nebo vizuálního smogu, představují otevřené a komunitně vedené zahrady nenahraditelný prostor pro oddech, spolupráci a aktivní občanství. Současně plní praktické funkce – zadržují vodu, ochlazují mikroklima a podporují biodiverzitu. To vše funguje často jen díky motivovaným lidem a kousku půdy, bez složitých technologií.

I když nelze jednoznačně říci, že komunitní zahrady zásadně mění městský prostor nebo sociální vztahy, výsledky naznačují, že mohou významně ovlivňovat způsob, jak lidé město vnímají a prožívají. Jejich přínos tak spočívá především v posilování vztahu k místu, přírodě a komunitě.

Pro urbanisty, architekty i místní samosprávy z toho vyplývá jasné poselství: dejme komunitním zahradám prostor a stabilitu a zapojme obyvatele do rozhodování o fungování zahrady. Nepovažujme je jen za dočasné využití volných pozemků, ale za plnohodnotný prvek městské struktury – stejně důležitý jako parky, hřiště či školy.

Zahrada nemusí být velká, aby měla velký dopad. Někdy stačí pár záhonů, lavička a lidé, kteří chtějí tvořit. A právě taková místa činí město živým, přívětivým a obyvatelným.

Tyto poznatky vycházejí z výzkumů realizovaných v rámci projektů Smart City – Smart Region – Smart Community (CZ.02.1.01/0.0/0.0/17_048/0007435; UJEP, 2018–2022) a PotravSOS – Zvýšením potravinové soběstačnosti k odolnosti společnosti vůči dopadům krize (IEEP, b. r., TL05000718, podpořeno TA ČR), které se zaměřily mimo jiné na postoje a motivace uživatelů i neuživatelů komunitních zahrad. Výsledky těchto šetření ukázaly, že preference obyvatel se v čase výrazně nemění – zájem o společné pěstování, kontakt s přírodou a komunitní aspekty zůstává stabilní. Na tyto poznatky navazuje také projekt RUR – Region univerzitě, univerzita regionu (reg. č. CZ.10.02.01/00/22_002/0000210, podaktivita KA3 Kreativní prostředí; UJEP, 2023), který rozvíjí spolupráci univerzity s regionálními partnery a věnuje se mimo jiné i výzkumu vnímání komunitních zahrad mezi studenty.

Použité zdroje:

CABRAL, I.; CABRAL, I.; KEIM, J.; ENGELMANN, R.; KRAEMER, R.; SIEBERT, J.; BONN, A. 2017. Ecosystem services of allotment and community gardens: A Leipzig, Germany case study. In: *Urban Forestry & Urban Greening*, 23: 44–53. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.ufug.2017.02.008>.

CLINTON, N.; STUHLMACHER, M.; MILES, A.; ULUDERE ARAGON, N.; WAGNER, M.; GEORGESCU, M.; HERWIG, C.; GONG, P. 2018. A Global Geospatial Ecosystem Services Estimate of Urban Agriculture. In: *Earth's Future*, 6(1): 40–60. Dostupné z: <https://doi.org/10.1002/2017EF000536>.

IEEP. b. r. PotravSOS: Zvýšením potravinové soběstačnosti k odolnosti společnosti vůči dopadům krize [on-line]. In: *Institut pro ekonomickou a ekologickou politiku*. Dostupné z: <https://www.ieep.cz/potravsos-potravinova-sobestacnost/>. [cit. 20. 10. 2025].

LOVELL, S. T.; TAYLOR, J. R. 2013. Supplying urban ecosystem services through multifunctional green infrastructure in the United States. In: *Landscape Ecology*, 28(8): 1447–1463. Dostupné z: <https://doi.org/10.1007/s10980-013-9912-y>.

MACHÁČ, J.; DUBOVÁ, L.; HEKRLE, M. et al. 2023. *Komunitní zahrady: Proč a kde zakládat nové zahrady ve městech?* Ústí n. Labem: Institut pro ekonomickou a ekologickou politiku (IEEP) FSE UJEP, Kokoza, o. p. s. ISBN 978-80-7561-429-2. Dostupné z: <https://www.ieep.cz/komunitni-zahrady-proc-a-kde-zakladat-nove-zahrady-ve-mestech/>.

OKVAT, H. A.; ZAUTRA, A. J. 2011. Community Gardening: A Parsimonious Path to Individual, Community, and Environmental Resilience. In: *American Journal of Community Psychology*, 47(3): 374–387. Dostupné z: <https://doi.org/10.1007/s10464-010-9404-z>.

POKORNÁ, R.; KOKOZA, o. p. s. 2020. *Metodika zakládání komunitních zahrad*. Praha: Odbor ochrany prostředí MHMP.

ŠKAMLOVÁ, L.; WILKANIEC, A.; SZCZEPAŃSKA, M.; BAČÍK, V.; HENCELOVÁ, P. 2020. The development process and effects from the management of community gardens in two post-socialist cities: Bratislava and Poznaň. In: *Urban Forestry & Urban Greening*, 48: 126572. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.ufug.2019.126572>.

UJEP. 2018–2022. *Smart City – Smart Region – Smart Community*. Výzkumný projekt. Projekt MŠMT, Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání.

UJEP. 2023. *Základní informace: RUR – Region univerzitě, univerzita regionu* [on-line]. Dostupné z: <https://rur.ujep.cz/zakladni-informace/>.

Ing. Nella Sádlová
Ing. Lenka Dubová, Ph.D.
Ing. Jan Macháč, Ph.D.
Institut pro ekonomickou
a ekologickou politiku
Fakulta sociálně ekonomická
Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem